

SÜLEYMAN SÜDÎ'NİN TÜRK FOLKLOR TARİHİNDEKİ YERİ*

Süleyman Sudi's Place in History of Turkish Folklore

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim GÜMÜŞ**

ÖZ

Türkiye'de folklorun bir disiplin hâline gelmesi Avrupa'dan yaklaşık yüz yıl sonra başlar ve iki yüzyıl içinde bilimsel niteliğine kavuşur. Avrupa'da, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinden sonra başlayan folklor çalışmaları on dokuzuncu yüzyılda olgunluk kazanır. Avrupa'da J. Macpherson, Herder, Grimm Kardeşler, E. Lönnrot gibi öncü folkloristlerin çalışmaları folklorun bilimsel alt yapısını hazırlar. William J. Thoms'un Amberso Merton müstear adıyla 1846'da yayımladığı makalesinde "folklor" terimini kullanarak bu disiplinin isim babası olur. İstanbul'un alınması, Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Fransız İhtilali gibi siyasi ve sosyal hareketler, Avrupa'da halk bilimi açısından önemli toplumsal olgulardır. Bunların sonuçlarından biri olarak halk bilimi hümanizm ve romantizm gibi akımların etrafında gelişir. Osmanlı İmparatorluğu da bu süreçlerden etkilenir ve halk biliminin öncü çalışmaları Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra romantik milliyetçilik etrafında ele alınır. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik'in 1913-1914 yıllarında yayımladığı makaleler halk biliminin öncü çalışmaları olarak kabul edilir. Folklor terimi bu çalışmalarda *halkiyat*, *halk bilgisi*, *hikmet-i avam*, *budun bilgisi* gibi terimlerle karşılanır. Çalışmanın konusu Türkiye'de folklor hareketlerinin başlangıcında isimleri zikredilen Z. Gökalp, F. Köprülü gibi öncü folkloristlerin çağdaşı olan Süleyman Südi ve onun halk bilimi alanındaki yayın faaliyetlerinin Türk halk bilimi tarihindeki yerinin tespiti. Türk folklor tarihi çalışmalarında adına rastlanılmayan Süleyman Südi, Kırım-Bahçeşaray'da 1890 yılında doğar. Öğrenimini Kırım'da tamamladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a gelir. Burada Vefa İdadisi'nde eğitimine devam eder. İş hayatına Cemiyet Kitabhanesi'nde tezgâhtar olarak başlar. Ardından kırtasiyecilik, komisyonculuk gibi pek çok ticari alanda çalışır. Südi'nin ticaret hayatının yanında siyasi, fikri ve edebi faaliyetleri de olur. Kırımlılar Derneği başta olmak üzere pek çok dernekte aktif olarak görev yapar. 1908 yılında kendi adım taşıyan bir yayınevini yani "Kitabhane-i Südi"yi kurar. Yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra *Haber*, *Kırım Mecmuası*, *Musavver Çocuk Postası* gibi pek çok derginin imtiyaz sahibi ve editörü olarak yer alır. Süleyman Südi'nin halk bilimi çalışmaları da daha çok popüler nitelikteki anlatılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Onun ilk folklor çalışması aşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan "Arzu ile Kanber" adlı eseridir. Südi'nin sekiz tane halk hikâyesi başta olmak üzere halk bilimi çalışmaları fıkra, masal ve süreli yayınlardan oluşur. O, sözlü kültür ortamındaki metinleri tespit edip ikincil kültür ortamında yayımlayarak statik bir şekilde koruma yaklaşımı sergilemiştir. Türk halk bilimi tarihinde Südi'nin bu faaliyetleri geniş anlamda incelenmemiş olması ve bu konudaki eksiklik, çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda onun folklor tarihindeki yeri sorgulanmış ve tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Halk bilimi, Türk folklor tarihi, Süleyman Südi, yazılı halk hikâyeciliği, kültür.

ABSTRACT

Become a discipline of folklore in Turkey begins after about a hundred years from Europe. The development in Turkey covers about two hundred year period. Folklore studies, which started after the conquest of Istanbul by the Turks in Europe, began to gain maturity in the nineteenth century. The work of leading folklorists such as J. Macpherson, Herder, Grimm Brothers, E. Lönnrot prepares the scientific background of folklore. William J. Thoms, in his article published in 1846 under the pen-name Amberso Merton, used the term 18 folklore, to become the father of this discipline. The movements such as the Renaissance, reforms and the French Revolution are important social phenomena in terms of folklore. As a result of these, folklore has developed around movements such as humanism and romance. The Ottoman Empire is also influenced by these processes, and the pioneering work of folklore is dealt with around the romantic nationalism after the proclamation of the Tanzimat Edict. The

* Geliş tarihi: 21 Nisan 2019 - Kabul tarihi: 5 Eylül 2019

Gümüüş, İbrahim. "Süleyman Südi'nin Türk Folklor Tarihindeki Yeri" Milli Folklor 123 (Güz 2019): 124-133

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bartın/Türkiye, igumus@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6033-0234

articles published by Ziya Gökalp, Fuad Köprülü and Rıza Tevfik are accepted as the pioneering works of folklore. In these studies, the term folklore is covered by terms such as *halkiyat*, *halk bilgisi*, *hikmet-i avam*, *budun bilgisi*. The subject of the study onset of folklore movement in Turkey when describing forgotten or are overlooked have a name also Z. Gokalp, F. Köprülü contemporary of pioneering folklorist as Süleyman Sudi and publications activities in his public science. Süleyman Sudi was born in 1890 in Crimea-Bahçesaray. After completing his education in Crimea, he came to Istanbul, the capital of the Ottoman Empire. He continues his education at Vefa High School. He starts his business life as a shop assistant at the Cemiyet Bookshop. Then he works in many commercial fields such as paperwork and brokerage. In addition to his commercial life, Sudi has activities such political, intellectual and literary. It is actively involved in many associations, especially the Crimean Association. In 1908, he founded a publishing house named “Kitabhane-i Sudi”. In addition to her publishing activities, he also works as the concessionaire and editor of many journals such as Haber, Crimean Journal and Musavver Children’s Mail. Sudi’s folklore studies also focused on the more popular narratives. His first work of folklore is called “Arzu and Kanber”, described by minstrel and storyteller. Folkloric studies, especially eight folk story of the Sudi, consist of clauses, joke, folktale and periodicals. He adopted a conservative approach to identifying texts in oral culture and publishing them in a secondary culture setting. These activities of Sudi have not been studied in a wide area in the history of Turkish folklore. The main problem of this study is the determination of its place in the history of folklore and its lack. In this context, his place in the history of folklore has been questioned and determined.

Key Words

Folklore, Turkish folklore history, Suleyman Sudi, written folk story, culture.

Giriş

Osmanlı coğrafyasında folklor olan ilgi Avrupa’dan yaklaşık yüz yıl sonra başlar. 1846’da William J. Thoms, Amberso Merton müstear adıyla yayımladığı makalesinde “folklor” terimini kullanarak bu disiplinin isim babası olur. Nevzat Gözaydın’a (1991) göre terim ilk kez Almanca *volkskunde* sözcüğüyle Johann Felix Knaffel tarafından kullanılır. J. Macpherson, Herder, Grimm Kardeşler, E. Lönrot gibi öncü folkloristlerin çalışmaları folklorun bilimsel alt yapısını hazırlar. Avrupa’da daha ziyade romantizm olgusu etrafında gelişen folklor çalışmaları sadece kıta Avrupa’sını etkilemedi. Osmanlı İmparatorluğu da bu gelişmelerden ve romantizm fikrinden 20. yüzyılın başlarında etkilenerek değişim ve dönüşümler yaşadı. Bunun bir sonucu olan Tanzimat’ın ilanından sonra İbrahim Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa folklorla yönelen ilk isimlerdir. Bu anlamda Namık Kemal’in 1866-1882

yıllarında “dilini ıslâhı” konusundaki makaleleri, Ali Süavi’nin gazetelerin yazı dilinin halkın konuştuğu Türkçe olması gerektiğini belirten *Muhbir* ile *Ulûm*’daki yazıları ve Ziya Paşa’nın Hürriyet gazetesinde yayımladığı “Şiir ve İnşa” adlı yazısı Türk halk bilimi çalışmalarına dikkat çeken mihenk taşlarıdır (Yıldırım, 1994: 5). Öcal Oğuz, Ziya Paşa’nın makalesinin folklorcular tarafından göz ardı edildiğini ve “aslında Ossian veya Herder çizgisinde romantik bir öze ve köye dönüş çağrısı yapan manifesto” (Oğuz, 2013: 9) olduğunun altını çizer. Türkiye’de halk bilimine yönelişin temelinde Herder’in “halk ruhu” fikrinin benzeri hareketler yer alır. Bu yöneliş bilinçli bir durumdan ziyade daha çok merak olarak adlandırılabilir bir ilgiyle oluşmuştur. Osmanlı topraklarında “ulus, halk, vatan” gibi kavramlar etrafında romantik bir bakış açısıyla folklor çalışmaları hız kazandı. Oğuz’a göre Osmanlı devletinde halk bilimi çalışmaları ulus devletlerin oluşacağı,

“azınlıkların devletten kopmasını önleme düşüncesi kadar iktidarın yıkılmasını önleme” (Oğuz, 2013: 10) gibi nedenlerden dolayı baskılanmıştır. Bu baskılanma 1908 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali’nden kısa bir süre sonra Ziya Gökalp tarafından kırılır. Z. Gökalp’in 1913 yılındaki “Halk Medeniyeti”, 1914 tarihinde hem Mehmed Fuat Köprülü’nün “Yeni Bir İlim: Halkiyat “Folk-lore” hem de Rıza Tevfik’in “Folklor-Folklore” (Oğuz vd., 2006: 45-50) yazıları Türkiye’de folklorun bir bilim dalı olarak kabul edilmesinde ilk bilimsel makaleler olur. Folklor, bu yazılardan sonra Türkiye’de “halkiyat, halk bilgisi, hikmet-i avam, budun bilgisi” gibi terimlerle tanınarak bilimsel anlamda olgunluk kazanır.

Türkiye’de folklor “terimi” ilk kez sözlü kültür ortamında 1885 yılında I. Kunoş ile A. Vefik Paşa arasında geçen konuşmada, yazılı kültür ortamında ise F. Köprülü tarafından 1914 yılında İkdâm Gazetesi’nin 6091. sayısında yayımlanan “Yeni Bir İlim: Halkiyat: Folk-lore” başlıklı yazıda kullanılır. Ziya Gökalp ile başlayan süreç daha çok derleme faaliyetleriyle ilerler. Bu yaklaşım Avrupa’da J. Macpherson, Herder, Grimm Kardesler vd. gibi “o dönem Osmanlı topraklarında hissedilen romantik milliyetçi bakışın bir sonucudur. Toplumsal değişimi fark eden Osmanlı aydınları, âdeta ‘yangından mal kaçırma’ düşüncesiyle hareket ederek, folklor unsurlarını kurtarmak amacıyla derlemeyi zorunlu” (Çakır, 2013: 78) ve öncelikli amaç edinirler. Bu bağlamda Metin Ekici (2003, 2008), halk bilim çalışmalarının ilk evresini “tespit”, ikinci evresini “derleme” ve üçüncü evresini ise “tem-

sil/sunum/koruma” olarak belirtir. Türkiye’de halk bilim çalışmalarının başlangıcı genellikle tespit ve derleme evresi etrafında yoğunlaşmıştır. Üçüncü evreye daha çok sonraki yüzyıllarda ağırlık verilmiştir.

Çalışmanın konusu Türkiye’de folklor hareketlerinin başlangıcı anlatılırken unutulmuş veya gözden kaçmış bir isim olan aynı zamanda Z. Gökalp, F. Köprülü gibi öncü folkloristlerin çağdaşı Kırımlı Süleyman Sûdî ve onun halk bilimi alanındaki yayın faaliyetleridir. Sûdî’nin yayınladığı halk bilimi ile ilgili eserlerin yayımı ile birlikte akademik incelemelerin yer aldığı ilk çalışmayı Abdulkadir Emeksiz (2013) gerçekleştirmiştir. A. Emeksiz, makalesinde Sûdî’nin Şah Kasım eseri üzerinde yoğunlaşarak hem onun hakkında bilgi verir hem de hikâyeyi inceler. Süleyman Sûdî’nin çalışmaları kültür koruma yaklaşımının bilinçli olup olmadığı kesin olmayan bir biçimde folklorun üç evresini de barındırır. O, yayınlanacak metinleri önce tespit etmiş, sonra [muhtemelen] derlemiş ve son olarak da ikincil kültür ortamında yayımlayarak statik bir şekilde koruma yaklaşımı sergilemiştir. Sûdî’nin bu faaliyetleri Türk halk bilimi tarihinde geniş alanda incelenmemiştir. Onun folklor tarihindeki yerinin tespiti ve bu konudaki eksiklik, çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Unutulmuş Bir Folklorist: Süleyman Sûdî (1890-?)

Süleyman Sûdî, Kırım-Bahçesaray’da 1890 yılında dünyaya geldi. Babası “Bahçesaray eşrafından Süleymanzâde Abdullah Efendi”dir. İlk öğrenimini Kırım’da daha son-

ra Simferepol Rus Akademisi'nde" (Emeksiz, 2018: 70) tamamlar. Daha sonra İstanbul'a gelip Vefa İdadisi'nde eğitimine devam eder. İş hayatına Cemiyet Kitabhanesi'nde başlar. Ardından komisyonculuk, kırtasiyecilik, makine satışı (İşli, 1994) gibi pek çok alanda ticaret yapar. *Tokmak* adlı mizah gazetesinde sermuharrirlik yapar, *Fatih* isimli akşam gazetesi de çıkarır (Çapanoğlu, 1970: 84). Süleyman Sûdî, ticaret hayatının yanında siyasi, fikri ve edebi faaliyetleri de oldu. 1908 yılında Kitabhane-i Sûdî adını taşıyan bir yayınevi kurar. Kurulduğu günden "1933 senesine kadar bu müesseseyi güçlü ve büyük bir yayınevi halinde yaşatmayı başarmıştır. 1914 yılı, yayınevinin en aktif olduğu yıl olarak dikkat çeker" (Emeksiz, 2018: 70). Sûdî, sadece halk bilimi alanında değil yeni Türk edebiyatı alanında da pek çok eser yazmıştır. S. Sûdî'nin yayımlanan ilk eseri konusunda iki farklı görüş vardır. Emin Nedret İşli (1994: 34), Sûdî ilk eserinin 1911 yılında yayımlanan İtalya Cenginin Akıbeti olduğunu ifade eder. Çapanoğlu'na (1970: 84) göre Süleyman Sûdî, Cemiyet Kütüphanesine girmeden önce, o yayınevinden çıkan elli paralık küçük romanı Şefika (1914) ile yazarlığa başlar. Bu romanında Sudi Süleymanof adını kullanır. Bunların haricinde *Küçük Gülnaz'ın Hikâyesi* adlı eserinin yayım tarihi belli olmaması onun ilk eseri olabilme ihtimalini yaratarak üçüncü bir görüş olarak karşımıza çıkar. Sûdî'nin yayıncılık anlamındaki en verimli dönemi 1914 yılıdır, bu tarihte yirmi dört (İşli, 1994) adet eser yayımlamıştır. 1915 tarihinden sonra ise yazarlık faaliyetleri azalmıştır.

Bunun nedeni kendi yayınevi olan Kitabhane-i Sûdî'nin işlerine ağırlık vermesi ve yönelmesi olabilir.

Resim 1-Süleyman Sûdî (İşli, 1994: 34)

Abdulkadir Emeksiz (2018: 70), Kırmımlı Süleyman Sûdî ile aynı adı taşıdıkları için biyografileri karıştırılan pek çok kişinin olduğunu belirtir. Z. Koyuncu (2014: 15-16) da bu yanlışla düşerek Sûdî'yi farklı bir kişi olan "mabeyin kâtiplerinden Zorlu-zade Hacı Aziz Hüsnü Bey'in" oğlu S. Tevfik (Öz) Zorluoğlu (bkz. Cündioğlu, 1998; Koz, 1994) olarak aktarır. Sûdî, yazarlık hayatında pek çok müstear ad kullanmıştır: "Himmetzade, Himmetzade S. Abdullah, -kelime oyunu yaparak adının tersten okunuşuyla- İdus Nemyelüs, Kırmımlı, S. Abdullah, S. Abdullah Himmetzade, S. Sûdî, S. Süleymanof, S.S., Sûdî Himmetzade, Sûdî Süleymanof, Sûdî Süleymanof

Kırımı, Süleymanof, Süleymanof Kırımı, Ydos Namiles” (Emeksiz, 2018: 71). Onun bu kadar çok müstear ad kullanmasının nedeni yaşadığı dönemde uygulanan politika ve sansürler olabileceği gibi bireysel bir tercih de olabilir. Sûdi, halk hikâyeleri, masal gibi çalışmalarında genellikle *Himmetzade* ve *Himmetzade S. Abdullah* müstear ismini kullanmıştır. N. E. İşli (1994), Sûdi'nin yayımladığı eserlerin toplam sayısını kırk dört olarak verir. Ancak A. Emeksiz (2016), yazara ait başka eserlerin ortaya çıkabileceğini belirterek bu sayıyı kırktan fazla olarak belirtir. Bizim yaptığımız araştırmalar neticesinde *Asuman ile Zeycan*, *Şah İsmail* ve *Melik Şah ile Güllü Hanım* (Himmetzade S. Abdullah, 1332) eserleri de yayımlanmış olup toplam sayı şimdilik kırk yediye yükselmiştir. Ayrıca Sûdi Bey yayımlanacak olan *Tacir Başı ile Harâmî* (Himmetzade S. Abdullah, 1332) adlı bir eserden de bahseder. Bu eserin ise yayımlanıp yayımlanmadığını henüz tespit edemedik. Süleyman Sûdi'nin yaşamı hakkında pek bilgi yoktur, bu nedenle ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.¹

Peter Burke (1996: 281), Avrupa'da 16. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar okur-yazarlığın hızla arttığını buna bağlı olarak da kitap basımının da yaklaşık dört kat çoğaldığını belirtir. Avrupa ülkelerinde matbaa kullanımı yaygınlaşırken Osmanlı İmparatorluğu'nda “Uygur Türklerinin basmacılık geleneği, yazmacılığın esas olduğu İslam medeniyeti dairesine girilmesinden” (Özdemir, 2008: 21) dolaylı 18. asra kadar gelişmemiştir. Her ne kadar ilk mat-

baa azınlıklar tarafından 1503 olarak tarihinde kurulmuş olsa da Türkçe eserler için ilk açılışı 1728 tarihinde olmuştur (Altuntek, 1993: 191). Ancak sözlü ve yazma kültüründen yazılı kültür ortamına “geçiş sürecinin içselleştirilmesi, özümsemesi, dolayısıyla Osmanlı matbaacılığının beklenen seviyeye gelmesi, tıpkı Avrupa'daki gibi yaklaşık bir buçuk asırlık bir” (Özdemir, 2008: 24) zamanın geçmesiyle oluşur. Osmanlı'da folklorun basılı ilk kitapları “Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye” ve “Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl-i Türkiye” gibi atasözleri konulu eserler olmuştur. Türkiye'de halk biliminin bilimsel bir disiplin olarak görülmesini sağlayan öncü çalışmalardan itibaren “folklor eksenli yazılar, başta bilimsel ya da popüler nitelikli kültür, sanat, edebiyat ve çeşitli araştırma dergileri olmak üzere birçok süreli yayında yer almıştır” (Çevik, 2016: 115). Sûdi Bey'in halk bilimi çalışmaları da daha çok popüler nitelikteki anlatılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Onun ilk folklor çalışması âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan “Arzu ile Kanber” adlı halk hikâyesinin H. 1332 (M. 1914) yılındaki matbu baskısıdır. Eser, Himmetzade S. Abdullah müstear adıyla yayımlanmış ve resimli olup kırk iki sayfadan oluşmaktadır. Eserde, hikâyeyi sözlü kültürden derleyip derlemediğine ait bir bilgi yer almaz. Sûdi, Avrupa'daki halk kültürü reformundan sonra ortaya çıkan “halk kitaplarını yenileme, değiştirme ve yeni halk kitaplarını geniş toplum katmanlarına yayma” (Öztürk, 2006: 47) çalışmalarından yaklaşık yüz yıl sonra Türkiye'de bu girişimlere yönelmiştir.

Sözlü metni yazılı olandan ayıran

“kabaca icranın kendisi değil, yaratma sürecinin yöntemidir” (Goody, 2011: 46) ve metnin icra anında oluşmasıdır. Çünkü söz ağızdan çıktığı anda “geçmişe ait olur. Fakat bu geçmişin hiçbir gerçekliği yoktur; bu yüzden söz geri dönmez” (Ellul, 2004: 151), yazılı kültürde ise metinler okunduğu anda geçmişten o ana geri dönerek harf teknolojisi gerçekliğinde var olur. Örneğin, “Ortaçağ baladları sadece farklı devirlerde bestelendiği için değil, aynı zamanda bestelenme sürecini etkileyen farklı aktarım süreçlerini de içinde barındırdığı için XX. yüzyıl baladlarından farklıdır” (Goody, 2011: 46), ancak yazıya aktarılan baladlarda bu ayrım görünmez. Yine “bir masalın bir kerelik anlatımının bir biçimde yazıya geçirilmesi, nasıl ki o masalın kendi anlatım ortamındaki yeni anlatımlarına engel oluşturmazsa, halk şairi tipi adına üretimleri de bir defalık yazıya geçirmeler durduramaz” (Oğuz, 2003: 33). Sözlü yaratımın icra amacı halk için olmasına rağmen performans dayalı olması nedeniyle yaratma süreci de bireyseldir. Avrupa’da “sözlü kültür yerini giderek kitap basımcılığının ve basın faaliyetlerinin yer aldığı” (Öztürk, 2006: 47) yazılı kültür ortamı yaygınlaşarak birincil sözlü kültürün yerini almaya başlar. Ancak, bu geçiş ağırlıklı olarak önceki devirlerde ve 1900’lü yıllardan itibaren yazıya aktarılarak sağlanır. Yazılı olma terimi ise “daha sonraki, yani sözlü olmanın devamı niteliğinde bir özelliktir. İlk şekilleri sözlü olarak yaratılan halk bilgisi ürünlerinin büyük bir kısmı, çeşitli amaçlara bağlı olarak sözlü ortamdan alınıp, yazıya geçirilirken, bir kısmı ise, sözlü şekilleri tür özellikleri

bakımından kesinleştikten sonra, yazılı olarak da yaratılmaya başlanmıştır. Örneğin, bazı destanlar, hikâyeler ve türküler bu şekilde, ilk örneklerinin özellikleri kesinleştikten sonra yazılı olarak da yaratılmışlar veyahut da bu metinlerin, eğer varsa bile, sözlü şekilleri unutulmuş ve artık günümüzde bilinmemektedir” (Burke, 1996: 281). Yazı, insanoğlunun iletişim biçimine “çok daha geniş bir zaman aralığından bakmasını sağlayarak, bir yandan eleştiri ve yorumu bir yandan da kitabın uygunluğunu” (Goody, 2011: 60) gösterir.

Benzer yaklaşım ve süreç Osmanlı’da ağırlıklı olarak matbaanın yaygınlaştığı 20. yüzyıldan itibaren başlar. Atasözleri, halk masalları, halk hikâyeleri vd. türler ikincil kültür ortamına aktarılır. Ancak “Türkiye’de masal çoğunlukla sözlü bir tür olarak kabul görmüş ve yazılı bir türe dönüştürülmesi fikri üzerinde çok da fazla” (Özünel, 2011: 63) durulmadığı gibi halk hikâyelerinin de yazılı özelliği halk bilimciler tarafından göz ardı edilmiştir. Süleyman Sûdî, “bir yandan idareci olarak kitap basım işleri ve dergi yayıncılığı ile bir yandan takma adlarla hazırlanmış kitapların basımı ile” (Emeksiz, 2018: 74) uğraşır. Sûdî, başka bir deyişle sadece halk hikâyeleri yayımlamakla kalmaz aynı zamanda yayıncılığın merkezi Bab-ı Âli caddesi 121 numarada Kitabhane-i Sûdî adında bir yayınevi kurarak farklı türlerde eserler de yayımlar. Yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra *Haber*, *Kırım Mecmuası*, *Musavver Çocuk Postası*, *Menekşe*² gibi on beş³ derginin (İşli, 1994: 38) hem imtiyaz sahibi hem de editörlüğü ile yazarlığını ya-

parak Türkiye’de yukarıda bahsettiğimiz sürecin özellikle de yazılı halk hikâyeciliği geleneğinin öncülerinden olmuştur.

1908 yılında kurulan Kitabhâne-i Sûdî’nin Hikâye Külliyyâtı, harp sonrası dönemdeki Türk hikâyesinin dilini ve ruhunu aksettirmekteydi. Bununla birlikte harpten artık yorgun düşmüş halka, okura Süleyman Sûdî Efendi’nin ifadesiyle “en zarif eserleri, en mükemmel şekilde, en ucuz olarak” ulaştırma niyetindeydi (Akyol, 2018: 101). Bu amaçla Hikâye Külliyyatı’nda otuzdan fazla modern hikâye yayımlanmıştır. Ayrıca Vassaf Kadri ile birlikte on serilik “Millî Cinâyât Koleksiyonu”nu (bkz. Büyükarman, 2010) yayımlar. Halk bilgisi ürünlerinden sözlü ve görsel olanlar farklı gereksinim ve amaçlarla üretilip, sergilenirken, maddi alana ait olanların üretimi kendi doğal ortamlarında belli gereksinimlerin karşılanması ve bunun biraz daha ötesinde ticari amaçlar için yapılmaktadır” (Ekici, 2008: 20). Bu bağlamda Süleyman Sûdî, yalnızca halk bilimi ürünlerini ticari alanda kullanmamış modern edebiyattan da faydalanmıştır. Bununla birlikte yayın faaliyetlerinin romantik milliyetçilik benzeri bir amacı da vardır. Ama onun milliyetçilik anlayışında turan ülküsü ön plandadır. Kırım Mecmuası’nın ilk sayısında bunu açıkça ifade etmektedir: “Türk dünyası üzerinde gezinen gaflet bulutunun yok edilmesi, Osmanlı Devleti’ye Rusya Müslümanları arasında birliği sağlamak, Rusya’nın takip ettiği bölücülük ve kabilecilik politikasının önüne geçmek, Türk milletini aydınlatmak ve Gaspıralı İsmail Bey’in “dilde, fikirde, işte birlik” düş-

туру doğrultusunda Turan ülkeleri arasındaki birliği temin etmek” (akt. Doğan, 2000: 9-10). Çapanoğlu, (1970: 84) Sûdî’nin Türkçülük fikri yaymaya çalıştığını hatta onun Agayef ve Ahmedof tarzında yazılar kaleme aldığını söyler.

Süleyman Sûdî’nin halk bilimi çalışmalarını halk hikâyeleri, fıkra, masal ve süreli yayınlar şeklinde tasnif edebiliriz. Halk hikâyeleriyle ilgili yayınlarında eserlerin başında genellikle “şarkın eski masallardan” ibaresi yer alır. Bu hikâye metinlerini hangi sözlü veya yazılı kaynaklardan aldığını belirtmez. Hikâyeler, genellikle birincil kültür ortamında âşık veya meddahın icraya başlarken kullandığı “râviyân-ı ahbâr ve nakilân-ı âşâr” şeklinde ilerleyen giriş formeliyle başlar. Metinler içerisinde ara sözler de kullanılır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde hikâyelerin usta bir kaynak bir kişiden derlendiği veya bu yolla aktarılan el yazması eserlerden alındığı söylenebilir. Ancak unutulmamalıdır ki yazılı metin ya da “dil, öyküleme ve şaka adını verdiğimiz ikiz kardeşleri doğurur ve bu kardeşler, formülünde üçte bir gerçek, üçte bir yalan, üçte bir de edebiyat eleştirmenlerinin gerçek dışı dediği şeyi” (Sanders, 2010: 93) barındırır. Her yazar metnin ciddiye alınması için “karmaşık ve güzel bir yalan, -metaforik bir gerçeklik-”le (Sanders, 2010: 94) ördüğünü düşündüğümüzde Sûdî sözlü metinler üzerinde müdahaleler yapmış olabilir. Sûdî’nin yayımladığı halk hikâyeleri şöyledir:

1. Arzu ile Kanber: 1341 tarihinde İstanbul’da Cemiyet Kitabhanesi yayınlarından çıkmıştır. 42 sayfa olup içerisinde resimler yer alır. Kamber’in

babası Hacı Behram, Horasan şehrinde zengin bir tüccardır ve iki oğlu vardır. Büyük oğlunu yerine vekil bırakıp küçük oğlu ve eşiyle Hicaz'a yola çıkar. Hacca giderken eşkıyalar tarafından öldürülür. Küçük oğlu Kamber'i yoldan geçen Çavuş evlatlık olarak yanına alır ve küçük kızı Arzu ile birlikte büyürler. Hikâye okul döneminde âşık olmalarıyla başlayan macerayla devam eder.

2. Elif ile Mahmud:⁴ 1330'da İstanbul basılarak Cemiyet Kitabhanesi yayınlarından çıkmıştır. 75 sayfa olup resimlidir. Hikâyede Buhara'da Mahmut'un doğumuyla başlayıp, Elife âşık olup Hutem memleketine gitmesi ve sonra geri dönüp padişah olması arasında yaşadığı maceralarıyla son bulur.

3. Derdiyok ile Zülfüsiyah: 1332 yılında İstanbul'da basılmıştır. 64 sayfa olup resimlidir.

4. Şah Kasım: 1917 yılında İstanbul'da yayımlanmış olup resimli ve 48 sayfadan oluşmaktadır. Bey Böyreğ hikâyesini anlatmaktadır.⁵

5. Şahmeran: 1333'te İstanbul'da Cemiyet Kitabhanesi yayınlarından çıkmıştır. 96+7 sayfadan oluşmaktadır. Eserin başlangıcında "eski masallardan" ibaresi yer almaktadır. Danyal aleyhisselamin insanların ömrünü uzatan bitkiyi aramaya çıkmasıyla başlayan hikâye onun ölmesi ve oğlu Camesab'ın doğumu ve Şahmeran'la karşılaşma maceralarıyla devam eder.

6. Asuman ile Zeycan

7. Şah İsmail

8. Melik Şah ile Güllü Hanım⁶

Südü'nin fıkra türündeki ilk eseri "Letâif-i Ebu Nüvas" olup 1921 yılında yayımlanmıştır. İkinci eseri "Bek-

ri Mustafa" ise üç kere basılmıştır. 4. Murat döneminde toplumsal konularda bir sembol olmuş fıkra kahramanı Bekri Mustafa, A. Emeksiz (2010) tarafından yayımlanmıştır. Masal türünde yayını ise Binbir Gece Masallarından "Alâattin ve Sihirli Lambası" adlı eseridir. Eserde tercüme mi yoksa sözlü kültürden derleme mi olduğuyla ilgili bilgi yoktur. Şarkın eski meşhur masallarından ibaresi kapağında yer almaktadır. Eser resimli olup altmış sekiz sayfadan ibarettir.

Süleyman Südü'nin süreli yayınlardaki halk bilimi yazılarının tespiti henüz tam olarak gerçekleşmemiştir. Bunun nedenlerinden biri çok fazla müstear ad kullanması diğeri de dergilerin çoğunun imtiyaz sahibi olması sebebiyle farklı isimlerle ya da isimsiz yazılar da kaleme almış olma ihtimalidir. Örneğin Musavver Çocuk Postası dergisinde "İspatına mukadder olamadığın şeyi söyleme! Âdem, âdem sayesinde âdem olur, Âdemin kıymetini âdem bilir" (akt. Koyuncu, 2014: 22) gibi atasözleri, bilmece, masal vb. pek çok halk bilimi türünde yazılar vardır ancak bunlar genellikle isimsiz yazılardır. İmtiyaz sahibi olduğu başka bir yayın organı olan Kırım Mecmuası'nda da isimsiz pek çok yazı yer alır. Mecmuada S. Südü adıyla gelenekler üzerine üç makale yayımlanmıştır. Onun ilk yazısı iki bölümden oluşmakta 1919 yılında derginin 18. ve 19. sayılarında yayımlanan "Rumelinin Makedonya Kısımında Dügün Adetleri" (s. 322-325; 342-344) başlıklı makalesidir. Üçüncü yazısı 1919 yılında yayınlanan 20. sayıdaki "Rumeli Dügün Adetleri"(s.358-360)dir. Südü'nin bu makaleleri de gösteriyor

ki o halk biliminin pek çok alanına ilgi duymuş, araştırmalar yapmış, metinler tespit edip onları yayımlamıştır.

Sonuç

Kırımlı Süleyman Sûdî, polisiye roman türü başta olmak üzere gerek yayımladığı eserlerle gerekse kurmuş olduğu Kitabhane-i Sûdî adlı yayineviyle Türk edebiyatına önemli katkılar sağlamıştır. Türkiye’de folklor hareketlerinin bilimsel anlamda başladığı dönemde halk biliminin farklı türlerindeki metinleri de yayına hazırlayarak yazılı kültür ortamında statik bir koruma yaklaşımı sergilemiştir. Sûdî’nin halk hikâyesi, masal, fıkra ve sürelî yayınlardaki çalışmaları genellikle salt metinlerin neşri şeklindedir. Sûdî, yayımladığı metinleri sözlü kültürden mi yoksa yazılı kültürden mi aldığıyla ilgili bilgilere yer vermemiştir. Özellikle birinci kültür ortamında icra edilen halk hikâyeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Sûdî, Türkiye’de özellikle yayımladığı eserlerle yazılı halk hikâyeciliği geleneğinin öncülerinden olmuştur. Onun bu faaliyetleri bilinçli bir kültür koruma yaklaşımına sahip olup olmadığını muallakta bırakır. Ancak Sûdî’nin folklor hareketleri, yayımladığı pek çok eserindeki metnin geçmişten günümüze sürekliliğini, değişim ve dönüşümlerini izlememize olanak sağlaması bakımından önemlidir. Bununla birlikte halka yönelme hareketlerinin bir sonucu olarak halk kitaplarının basımını romantik bir yaklaşımla veya ticari bir amaçla da gerçekleştirmiş olabilir. Çünkü incelediğimiz metinlerde folklorla dair görüşlerine yer verilmemiştir. Buna rağmen Sûdî’nin çalışmaları halk bilim çalışmalarının “tespit”, “derleme” ve “temsil-

sunum/koruma” olan üç evresini de içerir. Sûdî’nin çalışmaları, kültür koruma yaklaşımı ve sunum noktasında ilk tecrübeler olarak değerlendirilebilir.

NOTLAR

- 1 Şubat 2019’da Nedret Emin İşli ile Taksim’de bulunan iş yerinde yüz yüze görüşmemizde, kendisi Sûdî’nin yayinevini kapattıktan sonra Nuri Demirağ’ın fabrikasında bir süre çalıştığını daha sonra ise kendinden haber alınmadığını söyledi. Sûdî’nin evinin Fatih civarında bulunduğunu da belirtti.
- 2 *Haber*, siyasi içerikli haberler yapan bir yayın organıdır. *Kırım Mecmuası*, Kırım Derneği’nin yayın organı olarak faaliyet gösteren bilimsel ve edebî bir dergidir (bak. Doğan, 2000). *Musavver Çocuk Postası*, çocuklara yönelik faaliyet gösteren masal, bilmece, fıkra gibi türler yer alır (bak. Koyuncu, 2014). *Menekşe*, Süleyman Sudi’nin imtiyaz sahibi olduğu ilk sayısı 27 Mart 1328 yılında çıkan ve on beş günde bir yayımlanan edebî bir dergidir.
- 3 Bu dergilere *Ahenk*, *Akıbet*, *İzci Ocağı*, *Zuhâl* gibi dergileri de eklemek mümkündür. Ancak Süleyman Sûdî’nin kim olduğu noktasındaki karışıklıktan dolayı bunlardan bazılarının Sûdî’ye ait olmayabilir. Diğer taraftan İşli’nin (1994: 38-39) belirttiği katalog ile çalışmalarındaki farklılıklar ve adı geçen pek çok dergiye rastlanılmaması gibi durumlar nedeniyle bu dergilerin yayımlanmamış olma ihtimali de vardır. Ayrıca Sûdî, *Resimli Ay* gibi pek çok dergiye de ticari anlamda ortaklık yapmış ve pek çoğunda yazı yazmamıştır. Sahibi olduğu dergilerde isimsiz yazılar da fazladır. Adı geçen yukarıdaki dergilerde Sûdî’nin yazılarını tespit etmek bu tür zorluklar nedeniyle güçtür.
- 4 Tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.
- 5 A. Emeksiz (2016) tarafından yayımlanmıştır.
- 6 Açıklama yapılmamış olan *Asuman ile Zeycan*, *Şah İsmail* ve *Melik Şah ile Güllü Hanım* hikâyelerinin baskılarına ulaşılamamıştır. Bu eserlerin yayımlandığı bilgisine Sudi’nin *Elif ile Mahmut* eserinden ulaşıyoruz.

KAYNAKÇA

- Akyol, Ufuk. Kitabhâne-i Sûdî’nin Hikâye Külliyyâtı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2018 (801): 101-106.

- Altuntek, N. Serpil. İlk Türk Matbaasının Kuruluşu ve İbrahim Müteferrika. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1993 10(1): 191-204.
- Burke, Peter. *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1996.
- Büyükarman, Didem Ardalı. Moralzade Vassâf Kadri ve Süleyman Südü'nin Ortak Romanları Millî Cinâyât Koleksiyonu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2010 16(40): 191-208.
- Cündioğlu, Dücan. Türkçe Kur'an Çevirilerinin Siyasî Bağlamında Bir Kur'an Mütercimi: Süleyman Tevfik. *Müteferrika*, 1998 (11): 21-52.
- Çakır, Emine. Türk Folklor Tarihinde Gizli Kalmış Bir Manifestocu: Abdülaziz Bey ve Kültür Koruma Yaklaşımı. *Millî Folklor*, 2013 (99): 77-90.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman. *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*. İstanbul: Garanti Matbaası, 1970.
- Çevik, Mehmet. Türkiye'de Folklor Dergiciliğinden Bir Kesit: "Anadolu Folkloru" Dergisi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016 7(04):113-131.
- Doğan, Ahmet. *Kırım Mecmuası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Ekici, Metin. Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut. *Millî Folklor*, 2003 (60): 72-77.
- Ekici, Metin. Türk Halk Kültürü Araştırmalarında Dün, Bugün ve Yarın. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2008 1(1): 11-26.
- Ellul, Jacques. *Sözün Düşüşü* (Çev. Hüsаметtin Arslan). İstanbul: Paradigma Yayınları, 2004.
- Emeksiz, Abdulkadir. *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa (İnceleme- Metin)*. İstanbul: Mühür Yayınları, 2010.
- Emeksiz, Abdulkadir. Dedem Korkud'un Saklı Kalmış Bir Hikayesi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2013 (206): 379-396.
- Emeksiz, Abdulkadir. *Dede Korkut'un Paltosu*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2016.
- Emeksiz, Abdulkadir. Edebi Sosyal ve Kültürel Faaliyetleriyle Kıvrımlı Süleyman Südü Bey. *100. Yılında Kırım Halk Cumhuriyeti, Kurultay ve Numan Çelebi Cihan'ın Şهادeti Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: y.y.y., 2018.
- Goody, Jack. *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi* (Çev. Koray Değirmenci). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- Gözaydın, Nevzat. *Folklor Dünyasından*. Ankara: Yargı Yayınları, 1991.
- Himmetzade S. Abdullah. *Elif ile Mahmud*. İstanbul: Sada-yı Millet Matbaası, 1332.
- Himmetzade S. Abdullah. *Derdiyok ile Zülfüsiyah*. İstanbul: Matbaa-i İslâmiyye, 1332.
- Himmetzade S. Abdullah. *Şahmeran Hikâyesi*. İstanbul: Cemiyet Kitabhanesi, 1333.
- Himmetzade S. Abdullah. *Arzu ile Kamber*. İstanbul: Cemiyet Kitabhanesi, 1341.
- İşli, Emin Nedret. Kitabhane-i Südü Tarihçesi ve Süleyman Südü Bey (Bir Deneme). *Müteferrika*, 1994 (4): 33-44.
- Koyuncu, Ziya. *Musavver Çocuk Postası Adlı Çocuk Dergisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Koz, M. Sabri. Mehmed Tefvik ve Süleyman Tefvik. *Müteferrika*, 1994 (4): 45-58.
- Oğuz, M. Öcal. Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karac'oğlan Şiiri. *Millî Folklor*, 2003 (58): 31-38.
- Oğuz, M. Öcal. Türkiye'de Folklorun İlk Makaleleri. *Millî Folklor*, 2013 (99): 5-14.
- Oğuz, M. Öcal vd. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2006.
- Özdemir, Nebi. *Medya Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2008.
- Öztürk, Serdar. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları. *Kebikeç Dergisi*, 2006 (21): 47-72.
- Özünel, Evrim Ölçer. Yazının İzinde Masal Haritalarını Okuma Denemesi: Masal Tarihine Yeniden Bakmak. *Millî Folklor*, 2011 23(91): 60-71.
- Sanders, Barry. *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*. (Çev. Şehnaz Tahir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Dursun. Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri. *Millî Folklor*, 1994 (21): 3-15.